

Arany Zsuzsanna

Kosztolányi filoszemita és antiszemita publicisztikája



Amikor Kosztolányi Dezső az *Új Nemzedék* című napilaphoz szegődött, antiszemizmussal párosuló nemzeti radikális nézeteket hirdetett, noha korábban több filoszemita cikket jegyzett. Az 1910-es években még azok közé tartozott, akik pártolták a zsidóság térnyerését a kulturális életben. „Zöld lámpák a Világ szerkesztőségében. Kosztolányi, rezignált [...] Panaszodik, hogy a magyar civilizáció még mindig kompromittáló módon nyomorúságos. [...] Nem olvas senki semmit, nem érdekel senkit semmi az operetten és a legvulgárisabb vígjátékokon kívül. Ha nem lennének a (jórészt izraelita vallású) pesti széplelkek, nem lenne itt senki. A magyar zsidóság az egyetlen garancia a magyar irodalom fennmaradására. Ki alkotta meg az Ady-kultuszt; ki olvas Babitsot; két-három prostituált, ez jelenti ma a magyar költészet egyedüli olvasóközönységét” – emlékezett vissza Miroslav Krleža 1915-ös budapesti látogatására.¹ Kosztolányi minden kultúrpeszimizmusa ellenére nemcsak elismerte a zsidóságnak a hazai szellemi élet fönntartásáért tett erőfeszítéseit, hanem – Peremiczky Szilvia észrevételeire hivatkozva – „jó kapcsolatokat ápolt a zsidó kulturális élet prominens tagjaival” is, valamint „nyitott volt a héber-zsidó kultúrára”.²

Az *Egyenlőség* hasábjain megjelent írások szintén azt igazolják, hogy az író foglalkoztatta a zsidó kul-

túra és irodalom. A hazai neológ zsidóság hetilapjában portrékat, politikai tárgyú vezércikket, tárcákat, interjúkat és műfordításokat egyaránt közölt. Az első magyar zsidó időszerkesztésű kiadványt Bogdányi Mór alapította, majd a tiszaezlári per után Szabolcsi Miksa vette át szerkesztését. „A lap által megfogalmazott legfontosabb ideológiai tétel [...] szerint] az izraelita vallású zsidók az egységes magyar nép integráns tagjai, s a zsidóságnak a megreformált, modernizált izraelita vallás fenntartásával, valamint bizonyos szellemi, kulturális tradíciókhoz való ragaszkodással kell asszimilálódnia a magyarsághoz.”³ A lap szerzőgárdájához Blau Lajos, Fleischmann Sándor, Gábor Andor, Makai Emil, Palágyi Lajos, Palágyi Menyhért, Vázsonyi Jenő és Vázsonyi Vilmos tartozott, akik közül Kosztolányi a korán elhunyt Makait különösen nagyra tartotta.

1904-ben, amikor napvilágot látott a zsidó szerző műveinek kétkötetes posztumusz kiadása, a *Budapesti Szemle* kritikusa kemény hangon bírálta az általa hazafiatlannak bélyegzett költészetet.⁴ Kosztolányi azonban Makai védelmére kelt, s a *Bácskai Hírlapban* az „irodalomtörténeti vaskalap hordozóinak” nevezte a konzervatívokat, akik véleménye szerint a fiatalon elhunyt művész „koporsóját rugdossák”. Megkérdőjelezte a *Szemle* munkatársainak gondolkodói és alkotói képességeit, amiért elítélték „a lázadó zsidó fiút, ki a magyar irodalomba új hangokat hozott be s a magyar technikát legalább is annyira előre vitte, mint a német Fulda, a rimezermester”.⁵ Olvasatában a hazafias költészet nem magyar(os) tematikát jelent, hanem a kiválóságot és az egyediséget, ami nem áll ellentétben a modern törekvésekkel sem: „Ezek kérem kozmopoliták voltak. Szerethették a hazájukat, nem szerethették, ők irtak, jól irtak, költők voltak s máig senkinek sem jutott eszébe ezért detronizálni őket.”⁶

Kosztolányit Szabolcsi Lajos hívta az *Egyenlőség*-hez, aki 1915 júniusában vette át a lap irányítását. „A magyar zsidó irodalom felvirágoztatása és népszerűsítése egyik legfőbb gondom volt. A Hét-beli barátaimat, elsősorban Kosztolányi Dezsőt és Karinthy Frigvest bekapcsoltam az Egyenlőség irodal-

mi munkatársai közé. Kosztolányi cikkíró és publicista lett, azonkívül csodálatos szépségű és tisztaságú műfordításokat adott a lapnak. Régi és új héber költőket tolmácsoltam neki, ő felvette gyorsírásban a magyar szöveget és klasszikus hűséggel költötte versbe. Így készült el a Juda Halévi Cionidájának egyedülálló magyar fordítása tollából, ahol a hatalmas költemény, akár a héber eredetiben, egyetlen rímre van áthangolva. Gordon, Frug és Bialik így szólaltak meg Kosztolányi bűvös hárfáján, valamint Rilke zsidó tárgyú fordításai” – emlékezett vissza az együttműködés éveire a főszerkesztő.⁷ *A Hét* fórumán kívül mindketten forogtak szabadkőműves körökben, de találkozásaitól függetlenül is figyelemmel kísérték egymás munkásságát: míg Szabolcsi az *Őszi koncert – Kártya* című kötetről közölt méltatást, Kosztolányi a főszerkesztő 1910-es versgyűjteményéről.⁸

Az 1916 augusztusában közölt *Mi, hiszonötezen...* című vezércikk már nyíltan az *Egyenlőség* politikai működését szolgálta. A szöveg megjelenésének idején állapotodott meg az osztrák és a magyar kormány 25 000 galíciai menekült Magyarországon történő elhelyezéséről, akik főként – Bihari Pétert idézve – „a sűrűn lakott pesti »zsidónegyedekben« koncentráltak, feltűnőbbé téve ezek idegen, keleties, »ortodox« jellegét. A »galíciai« szóhoz azonnal a csalás, a feketézés, az uzsorakereskedelem vádjai társultak, ami felerősítette az annyiszor ismételtetett kontrasztot a frontokon vérét ontó magyar és a csaló, seftelő, de gazdagodó galiciáner (értsd: zsidó) között.”⁹ Noha a vádak leegyszerűsítőek és szélsőségesek voltak, nem mondhatók alapatlannak, mert a galíciaiak – amint Borsányi György megjegyzi – „nem érezték magukat magyarnak; magyarul nem tudtak, és a legcsekélyebb mértékben sem azonosultak a hivatalosan deklarált háborús célokkal. Viszont belevetették magukat a háborús nélkülözések talaján burjánzó feketekereskedelembé, és sokan közülük hihetetlenül rövid idő alatt irigylésre méltó vagyona tettek szert.”¹⁰ A kikeresztelkedett nevesebb családok ugyancsak ellenzték a galíciaiak tömeges befogadását, sőt a magyar liberális zsidóság véleménye még az asszimilációt illetően is megváltozott. A polgári radikális Bölöni például szintén úgy vélte, „a bevándorolt galíciai zsidóság, teljesen konszolidált államban is veszedelmet jelentene”.¹¹ Az *Egyenlőség* tehát többfelől érkező támadásoknak tette ki magát, amikor kiállt a galíciaiak befogadása mellett.¹²

„A jobboldali sajtó vérbenforgó szemekkel rohan előre és lobogtatja ezt a számot a keresztény magyar tömegek felé. Én Kosztolányi Dezsőt kérem fel, hogy ő, a keresztény magyar író, vezércikkben

védje meg ezt a szerencsétlen tömeget, mely nem »bevándorol«, hanem »menekül« hozzánk. Kosztolányi megírja élete egyik legszebb cikkét a 25 000 galiciáról” – idézte föl az eseményeket később Szabolcsi.¹³ Az író nem késlekedett a *Mi, hiszonötezen...* megírásával, melynek megszólítottjai a magyar parasztok, akik – ellentétben az otthonukból elűzött zsidókkal – még nem ismerik a háborút, nem hallották a „végítélet kürtjeit”. A „szöveg a zsidó–magyar sorsközösségi párhuzam bemutatásával több évszázados magyar irodalmi hagyományt folytatva, az (új)héber költészetet idézi meg” – fogalmazza meg Lőrincz Anita vonatkozó tanulmányában.¹⁴ A sorsközösségre a címadás mellett a többes szám első személy használata, valamint az első bekezdés „testvér” szava egyaránt utal: „Lásátok meg arcunkban az ember arcát, szemünkben a testvért.”¹⁵ A testvérmetafora többször visszatér a tárcában: a két népcsoport ereiben ugyanaz a forró, rubin vér folyik, a vér aztán vízzé válik, könnyekké, közös szenvedéssé. Az összetartozást még erősebben kifejezi a „ikersors” megjelölés, a cikk zárlatában pedig a szeretet fogalma is megjelenik: „hálásan szorítjuk meg az esernyő hideg farkpóját, és azt hisszük, hogy egy kéz, egy eleven kéz, mely kezünkbe kulcsolódik. Azt hisszük, hogy azoknak a keze, kik már hidegen alszanak a földben, azoknak a keze, kiket szerettünk, a feleségünk, a kislányaink keze, kik most futnak a széles föld hátán, ki tudja, hol.”¹⁶

Kosztolányi nemcsak Szabolcsiék körével lépett kapcsolatba a zsidó fórumok közül, hanem a *Múlt és Jövő* című művészeti és irodalmi folyóirattal is, melynek hasábjain már a megindulás utáni évben megjelent *A zsidók kivonulása*.¹⁷ *Bálint Rezső képei* című portréját ugyancsak itt közölte. Az eredetileg nyomdásztként indult festő barátságot ápolt az íróval, akivel föltehetően a kecskeméti művésztelepen ismerkedett össze, 1912 nyarán.¹⁸ [...] Az író haláláig kapcsolatban maradt Bálinttal, aki tudott barátja betegségéről, s szenvedései közepette is aggodalmát fejezte ki feleségének: „Engedje meg, hogy [...] üzenetet küldjek drága Desirének. (Szándékkal nem írtam: »drága Desiré barátomnak« – nem mintha erre jogcímet nem tarthatnék, hanem mert ezt túlkevesnek tartom épen Ővele kapcsolatban.) [...] Engedje meg, hogy arra kérjem: mondaná meg Desirének, hogy B. R. telefonált és az igaz barát forró üdvözlését küldi, javulást kíván. – (Telefonon, ennyit is, torokfojtogatás – ökölbiszorított kéz nélkül sem tudnék többet mondani. Lehet hogy Istenkáromlás, lehet hogy neurasztenia ez. Nem tehetek róla, édes jó anyám szenvedéseinél is ezt és így éreztem.)”¹⁹

A PARDON ROVAT

A kommün után hivatalosan 1919. szeptember 28-án indultak újra a lapok, előzetes engedély és kitalt papírmennyiség alapján. Novemberig még működött a román katonai cenzúra, s nem egyszer magyar nyelvtudás nélküli tisztviselők döntöttek. Bár a Nemzeti Hadsereg bevonulása után a fehér blokkok száma ritkult, 1920-tól újra szigorúbb ellenőrzés következett.²⁰ A Szóts Pál szerkesztésében megjelenő *Reggeli Hírek* már augusztusban – a röplapokkal egy időben – utcára került, de csak pár számot ért meg. Göndör Ferenc szerint a „borzadályos, bujtogató napi nyomtatványnak” Kosztolányi írta „a legvéresebb uszító cikkeit”, melyekben „minden bolsevik és minden szocialista munkásnak és különösen minden zsidónak a kiirtását követelte”.²¹ Az ismert példányokban azonban mindössze egyetlen olyan szöveg olvasható, melynél az író szerzősége fölmerülhet, a szociáldemokrata lapszerkesztő tehát vagy szándékosan csúsztatott, vagy rosszul emlékezett.²²

Kosztolányi Dezsőné állítása ugyancsak megkérdőjelezhető, amikor arról beszél, állástalan férjének egy órányi különbséggel ajánlott munkát Bangha Béla az *Új Nemzedék*nél, illetve Miklós Andor *Az Est*nél.²³ Noha valóban mindkét tulajdonos fölkereste az író, a döntést számos más tényező motiválta, nem utolsósorban a kialakult történelmi-politikai helyzet. Kézenfekvő lett volna, ha Kosztolányi visszamegy a *Pesti Napló*hoz, ahol a kommün előtt vezető szerepet vitt, a körülmények azonban ezt nem tették lehetővé. Göndör Ferenc is megfogalmazta, hogy a „kezdődő Horthy-korszak nem sok jóval biztathatta a forradalmakban, különösen a Károlyi-hónapokban kompromittált lapot”,²⁴ melyet a cenzúra ablakai tarkítottak, előfizetői elmaradtak, Hatvany távozása következtében pedig pénzügyileg is összeomlott. Mester Sándor és Szegő Elemér közvetítésével végül – amikor Kosztolányi számára már rég nem volt aktuális kérdés az elhelyezkedés – Az *Est*-korszert vezető Miklós Andor vásárolta meg.

Az író választásában az anyagiak mellett (Bangháék igen magas fizetést ajánlottak) félelmei is befolyásolták. Miután a háború és az őszirózsás forradalom alatt aktív szerepet vállalt a károlyista napilap vezércikkírójaként, nemcsak a vörös-, hanem a fehérterror idején is célkeresztbe került. A judeobolsevizmusnak, illetve a két forradalom összemosásának következtében a haladó polgári fórumok többsége antiszemita támadások áldozata lett,²⁵ a Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsege pedig rendeletet bocsátott ki a postán szállított napilapok és



Forrás: Fortepan

Bangha Béla az 1910-es években

folyóiratok – köztük *Az Est* és a *Pesti Napló* – elkobzásáról.²⁶ Számos újságíró letartóztattak, a szerkesztőségeket és a nyomdákat földúlták, berendezéseiket megrongálták s még terjesztőiket is bántalmazták.

Kosztolányi politikai fölfogása a kommün végére jelentős mértékben jobbra tolódott. Nemcsak menekült tehát a fehérterror felelősségre vonása elől, hanem a nemzeti radikalizmus kulturális programjában is szerepet akart vállalni, amit nem utolsósorban a Magyar Írók Szövetsége megszervezésében való aktív részvétele mutat.²⁷ [...] Az *Új Nemzedék* belső munkatársaként pedig nemcsak publicisztikai és szépirodalmi műfajú szövegeket közölt, hanem a naponta két-három glosszával jelentkező *Pardon* rovatot is vezette.

Bár a feladattal az író bízta meg, nem mindíg őt illetve az utolsó szó. A közölni kívánt szövegeket a fő- és a felelős szerkesztő egyaránt fölülbírálhatta, húzhattak a cikkekből vagy akár hozzá is írhattak, s a stilisztikaival együtt tartalmi kérdésekbe is beavatkoztak. Tehették mindezt főként azért, mert a rovat glosszái névtelenül jelentek meg. Kosztolányi mellett Bangha Béla, Kádár Lehel, Kállay Miklós és Lendvai István írták a szövegeket,²⁸ sőt egy ideig (1920 őszén)²⁹ az író helyett két szerzőtársa vezette a rovatot, amint arról Kosztolányi Dezsőné nyilatkozott: „Eleinte teljesen egyedül írta a »Pardon«-rovatot, de Kádár Lehel és Lendvai István, ez a két terrorista nem találták elég véresnek és átvették tőle a rovat vezetését. Ő ebbe szívesen beleegyezett, hagyta, hogy Kádár és Lendvai hadd írjanak véresebbet”.³⁰ Az időnkénti stilisztikai egyenetlenségek és a szerkesztőségi munkamegosztás is arra enged következtetni, hogy egy-egy cikket többen is írhattak.³¹

A Központi Sajtóvállalat társtulajdonosa, Bangha Béla jezsuita atya még Milotay István döntéseit



Az Új Nemzedék címlapja

is fölülbírálta.³² A páter eredetileg Tápay-Szabó Lászlót szerette volna a napilap főszerkesztői székében látni (aki csak 1921 őszén foglalta el a posztot), ám az újrainduláskor az összeresztény együttműködés szellemében a protestáns Milotay volt kénytelen fölkeríteni, akivel folyamatos személyi és politikai konfliktusai adódtak.³³ Bangha korábban is híres volt arról, hogy hozzátoldott mondatokat mások szövegeihez. 1918 januárjában például Lám Frigyes panaszolta Babitsnak a páter által vezetett *Magyar Kultúra*-beli kritikájával kapcsolatban: „A Gólyakalifát én bíráltam [...] Evett a méreg, mert P. Bangha, a szerkesztő, – önkényes toldásokkal spékelt meg az ismertetésemet. Így pld. az utolsó mondat (Száz I hogy) az ő csinálmanya.”³⁴ A Milotay lemondását követően kinevezett Krüger és helyettese, Zigány Árpád ugyancsak ellenőrizte, illetve szükség esetén javította a cikkeket, amiről már Cholnoky László emlékezett meg: „a nyomdába a krügereknek és zigányokok tudta nélkül egyetlen betűnek sem szabad lemenni”.³⁵

Az *Új Nemzedék*knél teljhatalmat gyakorló, Horthy kegyeit élvező Bangha a katolikus sajtómozgalom vezéregyénisége volt. Klestenitz Tibor összefoglalását idézve a „katolicizmus integralista irányzatához tartozott, amely bizalmatlanul szemlélte a modern élet jelenségeit, köztük a tömegsajtót is, mivel az a véleményformálás terén komoly kihívást jelentett a klérusnak.”³⁶ Prohászka Ottokárral olyan programot dolgoztak ki, ami „alapvetően megváltoztatta a 20. századi magyar katolicizmust és keresztény gondolkodást”.³⁷ Mindketten a világ felé való nyitást szorgalmazták főként a tudomány és a művészetek, valamint a modern technika és a sajtó bevonásával. A páter azt is fölismerte – a hazai zsidóság sajtó terén elért sikerei hatására –, hogy az egyház hagyományos csatornáit nem elegendőek az emberek befolyásolásához, így aztán a jóval szélesebb tömegeket elérő média felé orientálódott.³⁸

1917-ben már sürgette a katolikus sajtótermékek létrehozását, s megállapította: „lapjainkba legnagyobbjaink szinte szégyelnek írni; míg az ellenfél nagy lapjaiba és folyóirataiba olyanok is irnak, akiknek egyéni izlése s gondolkodása sokkal inkább a mi táborunkba vonzhatná őket.”³⁹ Kosztolányi és más ismert szerzők fölkerése az *Új Nemzedék* számára ehhez a kultúr- és egyházpolitikai irányvonalhoz illeszkedett.

Miután Bangha *Az Est*hez hasonló profilú lapot tervezett,⁴⁰ a katolikus program túlzott hangoztatása helyett az információs jelleget tartotta szem előtt. A kommün után még erőteljesebben hangot adott zsidóellenességének,⁴¹ a „destruktív” irányzatokat (polgári radikálisok, szociáldemokraták és kommunisták) pedig a zsidó szellem megnyilvánulásaként értelmezte. Noha nem minden zsidót tartott bolseviknek, nem gondolta alaptalannak a fölfofogat, miszerint – Bihari Péter szavaival élve – „már az első forradalom, de főleg a kommunizmus nem volt egyéb a destruktív zsidóság összeesküvésénél a keresztény és nemzeti Magyarország ellen.”⁴² Milotay kilépése után fokozatosan (1921) szakított a harcos keresztény vonallal, miután fölismerte, hogy – amint Gyurgyák János írja – „a kurzus üres jelszóra, lözuggá változtatta a nemzeti-keresztény gondolatot, s a szociális érzéketlenség az egyik fő jellemvonásává vált”.⁴³ Bangha könyvei közül „a Magyarország újjáépítése és a kereszténység (1920) hozható közvetlenül kapcsolatba a »Pardon« rovatban megjelentekkel, melyben a szocializmus és a szabadelvűség (liberalizmus) keresztény bírálatát igyekezett körvonalazni [...] fölvetette »a nemzetközi szabadkőművességnek« a felelősségét [is] a közép-európai határok megváltoztatásában és mély megdöbbenéssel vette tudomásul a békeszerződést” – szögezi le Szegedy-Maszák Mihály.⁴⁴

A világháború okozta súlyos értékvesztés a sajtó-

nyelvből is megmutatkozott: eluralkodott az agresszív retorika a kulturált vitatkozás helyett, de a háborús propaganda és a militáns logika (az ellen-séget meg kell semmisíteni) ugyancsak megjelent. Lendvai „A harmadik Magyarország című 1921-es kötete előszavában (és sok más 1919–1921-es cik-kében) »patkánylázadásnak« nevezte az 1918-1919-es forradalmakat, a zsidóság hatalomra kerülési kísérletének állította be, amelynek az volt a célja, hogy »holttestünkre lépve proklamálja az egyetlen patkányosság diadalmas uralmát« – foglalja össze Takáts József.⁴⁵ Nemcsak Lendvai stílusát – kinek névvel jegyzett cikkeiben is visszaköszön a *Pardon* terminológiája –,⁴⁶ jellemezte érzelmi telítettség, brutalizálás és polarizáltság, hanem a jobb- és baloldali sajtómegnyilvánulások összességét is. Bár az agresszív hangnemhez társuló „faji beszélés” főként a jobboldali fórumokat uralta, a *Népszava* és a bécsi emigráns lapok (olykor visszajükra fordítva a szavakat) követték őket.

A brutalizáló retorikában élen járó *Pardon* alap-ötlete Kosztolányi Dezsőné állítása szerint férjétől származott: „az Új Nemzedékben a »Pardon«-ro-
vatot ő teremtette meg, mert ő egy művész és ennek a harcos, polemikus iránynak is művészi formát ta-
lált.”⁴⁷ Bangha Béla ugyanakkor az általa szerkesz-
tett *Magyar Kultúrában* már 1913-tól, *A Sajtóban*
pedig 1916-tól közölt rokon műfajú szövegeket, sőt
később kiadott cikkgyűjteményében 1921. júniusi
Pardon glosszái is szerepelnek.⁴⁸ Miután a rovat
Kosztolányi távozását követően is tovább működött
az *Új Nemzedékben*,⁴⁹ Bangha aktív közreműködése
még nyilvánvalóbb. Október elején Tápay-Szabó
vette át a főszerkesztői posztot, aki 1922. február
19-én leköszönt, majd Cavallier József követte őt
tisztviselésében.⁵⁰ A glosszák megjelenése azonban
nem a főszerkesztői poszton történt változáshoz,
hanem Bangha amerikai látogatásához köthető:
1921. október végén utazott a tengerentúlra, 1922.
február 2-án tudósítottak hazaérkezéséről,⁵¹ a rovat
pedig március 18-án indult újra hol napi, hol heti
rendszerességgel. A glosszák még a harmincas
években is napvilágot láttak,⁵² stílusukban mindvé-
gig a korábbi hangnemet követve. Kosztolányi nem
véletlenül nyilatkozta 1929-ben: „Nem igaz, hogy
az »Új Nemzedék« – Pardon-rovata az én rovatom
volt. Igaz, hogy mint a lap munkatársa, akár a többi
rovatba is, ebbe is irtam, de mindig oly szellemben
és hangon, hogy az izgatás vádjá nem érhet hoz-
zám.”⁵³

Lendvai *Nemzeti Újságban* megjelent *Pesti Kis
Füvés* rovatát szintén a *Pardon* inspirálta.⁵⁴ Az ösz-
szefüggést Göndör Ferenc is kiemelte, amikor kö-
zölte észrevételeit bécsi lapjában: „A Pardon-ból



Pardon-cikk a nyelvművelésről

Pesti Kis Füvés lett. Léhner-Lendvai István [...] Füvészelni tud, irni nem. Pardon. Saját maga alatt füvészelet a fát.”⁵⁵ A Kemenes Lajos és Barka József által szerkesztett *Gondolat* című hetilap – mely ugyancsak Bangha szellemi irányítása alatt állt – *Aktuális problémák*, illetve *Krónika* rovatai ismét a *Pardon* sémájára épültek. A lap szerzői között Lend-
vait, Milotayt és Szabó Dezsőt találjuk, a szerkesz-
tőségi anyagokat pedig többségükben Bangha ír-
hatta és/vagy ellenőrizhette.

Míg a rovat címe, olykor csiszoltabb formai je-
gyei, retorikai eleganciája, időnkénti finomabb író-
niája, allegorizálása és visszajára fordításai (mint a
„pardon” szócskával való játék)⁵⁶ Kosztolányira

vallanak, az alapstruktúra, a panellé vált szarkazmusok, a többes szám első személyű visszakerdéses Bangha korábbi glosszáiból, az állandó jelzők („Reb Mayer Lipták unokája”, „a cukorbáró Hatvany”) pedig Lendvai publicisztikájából származnak. A cikkek kifejezőképzete, valamint állításainak többsége azonban már a kurzussajtó egészét jellemzi, a *Pardon* tehát tökéletesen illeszkedett a korszak politikai-retorikai vonulatába. Kosztolányinak így aztán megadott sémához kellett alkalmazkodnia, témákat adnia vagy jóváhagynia, illetve mások szövegeit gondoznia. Mindezzel részben összecseng a *Bécsi Magyar Újság* hipotézise, miszerint a szerzők közösen dönthettek a tartalomról, majd a rovatvezető egymaga írta meg a cikkeket.⁵⁷ Ám a Bangha szerkesztői módszereiről hírt adó források és a szövegek stilisztikai-retorikai jegyei egyaránt cáfolják, hogy Kosztolányi mindvégig önállóan írta volna a glosszákat.

A rovat számos témát érintett, de jelentős részben az ellenforradalmi ideológiák kliséit ismételte: elítélte a forradalmakat; a szociáldemokratákat, polgári radikálisokat és kommunistákat egy kalap alá vette; a hazai zsidóságot és a szabadkőműveséget – sajtófórumaikkal egyetemben – a vörösteror, illetve a háborúból vesztesként kikerülő országot sújtó katasztrófák (román megszállás, trianoni békediktátum) legfőbb felelőseivé kiáltotta ki; valamint kisebbiteni akarta a fehérterror áldozatainak számát. „A békét irhatták Párisban, de a tollat Budapesten mártották tintába, innen adták át Clemenceau kezébe. A demarkációs vonalakat a Világ, a Népszava, a Huszadik Század és a Pesti Napló szerkesztőségi asztalain rajzolták meg először, hadseregünk leszerelését szocialisták, radikálisok és egyéb pacifisták rendelték el, jó néhány hónappal megelőzve a párisi békeokmányt [...] A megszálló és hódító csapatokat nem annyira az ántánt küldte, mint inkább a budapesti népfőnség hívta Erdélybe, a Felvidékre és a Bánátba, – testvéreinket innen Budapestről fektették az oláh és cseh deresre. A párisi béke eszébe sem juthatott volna Nyugateurópának, ha előbb meg nem indul a budapesti háboru Magyarország ellen” – olvasható például az 1920 januárjában közölt *Páris vagy Budapest?* című szövegben.⁵⁸

A *Pardon* cikkei közül több foglalkozott kulturális, illetve kultúrpolitikai kérdésekkel is. A szerzők egyfelől sérelmezték a zsidó művészek jogtalan előnyökhöz juttatását, másfelől műveik tartalmát és stílusát. Egy 1921. februári cikk írója talán szintén Kosztolányi. Szerzősége mellett szólhat a későbbi, *Pesti Hírlapos* szövegekre emlékeztető címadás (*Körbe-körbe*), a színházi téma, illetve egy rokon

gondolatot megfogalmazó vezércikke (*Tehetség és fürgeég*). A glossza színdarabokat csoportosít, a megkülönböztetés alapja a tematika és a szerzők felekezeti hovatartozása. Az első csoportba sorolt munkák – melyek zsidó alkotások – témája a „szerelemkedés és a pénz”, a másodiké a „szerelem és a szegénység”, a kettéosztás tehát a zsidóság erkölcsi megbélyegzésével vált egyenértékűvé.⁵⁹ Mindez nemcsak Kosztolányi, de a főszerkesztő Milotay nézetrendszerét is tükrözte. Ő fogalmazta meg talán legkorábban „azt a – később sokat szajkózott – tételt, hogy a zsidó írók magyar nevek alatt voltaképpen a saját moralitásukat és saját társadalmi típusaikat csempézik be a magyar irodalomba és publicisztikába” – mutat rá Gyurgyák János.⁶⁰ A zsidó irodalom és a magyar irodalom származási, valamint morális alapú megkülönböztetését Milotayn kívül Lendvai István is hirdette, *A harmadik Magyarország* című munkájának több fejezetében foglalkozott a színházak ügyével.⁶¹

Egészen biztosan Kosztolányi kezdeményezésére vált témájává a *Pardon* rovatnak a nyelvművelés ügye. A *Nyelvünk csinosítása* című írásban kifejtett gondolatmenet a későbbi nyelvtisztító mozgalom élharcosának működését előlegezi. Az író az idegen kifejezések elszaporodása elleni tiltakozáson túl a trianoni békeszerződésre utal, a magyar nyelv idegen szavak általi „földarabolását” az ország sorsával állítva párhuzamba.⁶² A glosszában egyaránt megjelenik Budapest bűnösségének tézise, melynek szellemében Kosztolányi a fővárosiakat „Csonka-magyarországot is megcsonkító” cinkosokként aposztrofálja. Az író nem sokkal korábban váltott levelet Zolnai Gyulával, hogy a nyelvész *Magyar Nyelvőr*-ben megjelent cikkéhez gratuláljon, ám ezenkívül a nyelvtisztítás szükségességéről és politikai vetületeiről is kifejtette véleményét: „Én a magam területén, [...] küzdök a nyelvtisztításért, mert az elburjánzó idegen szókat magam is nemzeti veszedelemnek tartom. [...] itt cselekedni kell. Ne tanácskozzunk és vitatkozzunk, mert közben kedves betegünk – a magyar nyelv – meghal [...] Minden fertőzet kapuja: a napisajtó, melyben napról napra csak dezinált miniszterről, új orientáció-ról, mentalitás-ról, stb. stb. olvashatni.”⁶³

A nemzeti radikális napilap és *Pardon* rovata antiszemitizmusát általánosságban véve a fajvédő mozgalmak által hirdetett elvekkal rokoníthatjuk, miután ott is a „zsidó lázadásnak» felfogott kommun felelőseinek szigorú megbüntetését” és a „zsidóság gazdasági visszaszorítását” szorgalmazták, de föl sem merült az általános kitelepítés vagy a megsemmisítés gondolata. Az *Új Nemzedék* zsidóellenessége szintén „megmaradt jobbára »úri« jellegűnek,

s eltért a harmincas évek szélsőjobboldali mozgalmainak, a magyar nyilasoknak és a hungaristáknak az antiszemitizmusától”. A numerus clausust – Gyurgyákot idézve – „nem tartották jogfosztásnak vagy a polgári jogegyenlőség megsértésének, hanem – helytelenül – azt gondolták, hogy a mindenre kiterjedő arányszám megfelel az igazságosság és méltányosság elvének, s nem sérti a jogegyenlőséget”.⁶⁴

A *Pardon* rovat *Egyenlőség* című cikke például a zsidóság látványos meggazdagodását hánytorgatja föl, miközben a magas életszínvonalhoz a „magyaroknak” is „joguk” lenne: „Mi magyarok szétszakítottuk a ghetto vasláncát. Nagy csodálkozásunkra azonban [...] a zsidók aranylánccal zárták el magukat, egy új ghettoba. A Rózsadombon, Svábhegyen, Lipótvárosban, a síófoki fürdőn és mindenütt ilyen arany ghettokat találunk. A keresztény »kurzus« és a »numerus clausus« csak meg akarja értetni a zsidókkal, hogy nekik is pont annyi kötelességük és joguk van az életben, mint másoknak és végre óhajtja hajtani az európai értelemben vett emberi jogegyenlőség törvényét.”⁶⁵ Az okfejtés rokonítható Milotay meglátásaival is, aki szerint Tisza idejében már „nem a zsidóság, hanem a magyarság volt abban a helyzetben, hogy állami védelemre szorult”.⁶⁶

Egy 1919 novemberi glossza nyíltan megfogalmazta a lap munkatársainak a zsidókérdésről vallott véleményét: „a magyarság soraiban nincs senki, aki a lefestett üldözéseket és pogromokat óhajtáná, egyetlen felnőtt férfi sem akad, aki az ártatlan zsidógyerekek hajszálát meg akarná görbiteni, ellenben az egész óriási tábor egyértelműen követeli, hogy a zsidók emancipációját pontosan, törvényen hajtsák végre, [...] a zsidóság a számaránya és az alkotó munkája szerint kapjon helyet az országban. Más szóval a magyarság a maga emancipációját akarja.”⁶⁷ A *Pardon* rovat szerzői ellenben figyelmen kívül hagyták a hazai zsidóság erős megosztottságát, pedig – amint Szegedy-Maszák Mihály fölhívja rá a figyelmet – „az asszimiláltak között akadtak olyanok, akik ragaszkodtak a történelmi Magyarországhoz és a Habsburg-házhoz. A hazai zsidóságnak az a jelentős része, mely a polgárság középső és felső rétegéhez tartozott, érthetően elutasította a [...] kommunista eszmeiséget.”⁶⁸

Az 1921 júliusában megjelent *Az olló* című szöveg – melynek szerzője bizonyíthatóan Kosztolányi – Vázsonyi Vilmos és felesége körömvágó ollójának ellopásán gúnyolódott.⁶⁹ A cikket teljes terjedelmében közölte az *Egyenlőség*, a következő megjegyzéssel: „akik nem tudják kitalálni, hogy ki az, aki egy vasuti lopásból is felekezeti ügyet csinál [...] elárulhatjuk, hogy Vázsonyi Vilmosné ollóját nem kisebb

ember, énekelte meg [...], mint Kosztolányi Dezső, Juda Halévi kitünő fordítója. [...] feudális göggel, amelyet nyilván a Világ című hetilapnál sajátított el, veti oda, hogy »másnál a családi ereklje egy kard vagy egy tör« [...] Dezső, amikor Kiss József hetilapjába írta krónikáit, még nem volt ilyen gögös és nem ütött minduntalan vitézi tőrre, amellyel pedig barátait nála jobban senki hátbaszurni nem tudta.”⁷⁰ A barátságra való hivatkozás miatt a főszerkesztő Szabolcsi Lajos lehetett a *Pardon* glosszájára adott válasz írója.⁷¹

Noha Kosztolányi már 1921 augusztusában eljött az *Új Nemzedéktől* – s a napilapnak is új tulajdonosa lett –, az *Egyenlőség* még októberben is elítélően nyilatkozott szerepléséről: „megszűnhet már a Pardon-rovat, mert a zsidók számára már amugy sincsen pardon [...] Megelégedéssel vesszük tudomásul, hogy eltávoznak helyeikről azok az újságírók, akik [...] megtámadták Vázsonyinét, mert a vonatban ellopták a körömmollóját”.⁷² Bár az író neve még hosszú évekig nem fordult elő szerzői minőségben a zsidó hetilap hasábjain, Szabolcsiékkel ápoló baráti kapcsolata megmaradt. Egy 1920 novemberében rendezett matinén például Eulenberg Salamon, Székely Ferenc hitközségi elnök és Hevesi Simon főrabbi beszéde után Gellért Lajos Frug versét Kosztolányi fordításában szavalta el.⁷³

A Szabolcsi család könyvtárában „a mai napig megtalálhatók azok az 1921-ben dedikált könyvek”, melyek még inkább bizonyítják a barátságot.⁷⁴ A húszas-harmincas években az író újra összejárta Szabolcsival,⁷⁵ Kosztolányi halálakor pedig egyértelmű tiszteletről tanúskodó nekrológ látott napvilágot a hetilapban: „Az »Egyenlőség« hasábjain kifejtett irodalmi működése Kosztolányi Dezsőnek elmulthatatlan emléket állít a magyar zsidóság szívében. [...] Legnagyobb feltűnést az keltette, amikor Kosztolányi Dezső az »Egyenlőség« hasábjain megkezdte az »Uj-héber költők«-nek: Gordonnak, Frugnak, Bialiknak fordítását. [...] az »Egyenlőség«-ben kifejtett irodalmi működését megkoronázta 1918-ban Juda Halévi Cionidájának magyar fordítása. Egyedülálló remekmű volt, amit Kosztolányi itt alkotott.”⁷⁶

JEGYZETEK

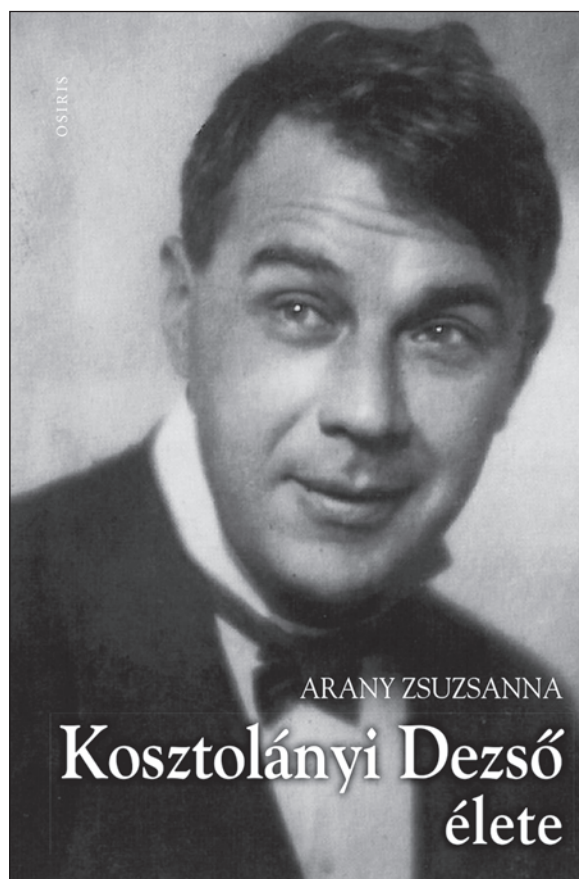
¹ Mann Jolán: Kétféle poétika a kívülálló szemével. Miroslav Krleža az Ady–Kosztolányi dilemmáról. *Literatura*, 2006/3. 338–339. p.

² Peremiczky Szilvia: Adalékok Kosztolányi Dezső és a zsidó kultúra viszonyához – héber és jiddis fordítások. docplayer.hu/3114706–Adalekok–kosztolanyi–dezso–es–a–

- zsido-kultura-viszonyahoz-heber-es-jiddis-forditasok.html
- ³ Lőrincz Anita: Kosztolányi Dezső és az *Egyenlőség* című folyóirat kapcsolata. *It*, 2012/1. 63. p.
- ⁴ „A közélet nem érdekli: Magyar nép-nemzeti vonásokat vagy sajtóságot hiába keresünk verseinek akár tartalmában, akár nyelvében és formájában.” – o –: Makai Emil munkái. Sajtó alá rendezte Molnár Géza. Singer és Wolfner kiadása. Budapest. Két kötet. 333 és 348 lap. A két kötet ára 10 korona. *Budapesti Szemle*, 1905/ápr. 145. p.
- ⁵ [Kosztolányi Dezső]: Heti levél. *Bácskai Hírlap*, 1905. ápr. 9. 6. p.
- ⁶ [Kosztolányi]: Heti levél... I. m. 6. p.
- ⁷ Szabolcsi Lajos: *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei. 1881–1951. Emlékezések, dokumentumok*. Budapest, 1993, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 183. p.
- ⁸ Lásd Sz[abolcsi]. L[ajos]: Őszi koncert; kártya. Két versciklus. *A Hét*, 1911. ápr. 9. 239–240. p. L – i. [Kosztolányi Dezső]: Vasárnapok. Szabolcsi Lajos verseskötönyve. *A Hét*, 1910. ápr. 3. 231. p.
- ⁹ Lásd Bihari: *1914. A Nagy Háború száz éve. Személyes történetek*. Pozsony, 2014, Kalligram, 509. p.
- ¹⁰ Borsányi György: Zsidók a munkásmozgalomban. *Világosság*, 1992/2. 147. p.
- ¹¹ Bölöni György [válasza]. In *A zsidókérdés Magyarországon. A Huszadik Század körkérdése*. Budapest, 1917, Társadalomtudományi Társaság, 61. p. (3. kiad.)
- ¹² Lásd még Dobos István: Történelem és retorika. Kosztolányi háborús írásai a zsidóságról. *Literatura*, 2015/2. 188. p.
- ¹³ Szabolcsi: *Két emberöltő...* I. m. 184. p.
- ¹⁴ Lőrincz: Kosztolányi Dezső és az Egyenlőség... I. m. 65. p.
- ¹⁵ K[osztolányi]. D[ezső]: Mi, huszonötezren... *Egyenlőség*, 1916. aug. 26. 1. p.
- ¹⁶ Kosztolányi: Mi, huszonötezren... I. m. 1. p.
- ¹⁷ Lásd Kosztolányi Dezső: A zsidók kivonulása. *Múlt és Jövő*, 1912/ápr. 146. p.
- ¹⁸ „Virágom, Kecskemétről megjöttem. Siker, taps, mulatás után.” KD levele Harmos Ilonának, Budapest, 1912. jún. In Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Szerk. Réz Pál. Budapest, 1998, Osiris, 230. p.
- ¹⁹ Bálint Rezső levele Kosztolányi Dezsőnének, Budapest, 1936. aug. 11. MTAKK, Ms4635/25.
- ²⁰ Lásd Buzinkay Géza: A trianoni békeszerződés és a magyar liberális sajtó. *Médiakutató*, 2011/4. 101. p.
- ²¹ Göndör Ferenc: Ady Endre és akik detronizálni szeretnék. *Az Ember*, 1929. aug. 17. 5. p.
- ²² Lásd [Szerző nélkül]: Őszi eső. *Reggeli Hírek*, 1919. szept. 23. 7. p. Arany Zsuzsanna: „A meztelen király”. Kosztolányi Dezső irodalompolitikája. *It*, 2015/3. 340. p.
- ²³ Lásd bővebben Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Budapest, 1938, Révai, 233. p. Göndörnek adott interjújában már egy napnyi különbséget említett. Lásd Göndör: Pardon! Kosztolányi Dezsőné kalandjai és viszontagságai a destruktív Bécs városában. *Az Ember*, 1921. máj. 1. 5. p.
- ²⁴ Göndör Ferenc: *Vallomások könyve*. Wien, 1922, Szerzői kiad., 91. p.
- ²⁵ „statisztikák és újságcikkek jelentek meg arról, hogy a »forradalmat előkészítő« újságok [...] »körülbelül 75 százaléka zsidó volt«”. [Sipos Lajos jegyzete]. In *Babits Mihály levelezése. 1918–1919*. S. a. r. uő. Budapest, 2011, Argumentum, 803. p.
- ²⁶ Lásd bővebben Markovits Györgyi: „*Terjesztését megtiltom*”. Budapest, 1970, Magvető, 53. p.
- ²⁷ „Amikor aztán a Tanácsköztársaság kormánya lemondott, sietett szervezkedni azon a gyűlésen, melyet Rákosi Jenő hívott össze, írók és újságírók között, a kommunisták által bemocskolt »nemzeti gondolat« megmentésére.” Bölöni György: Vörös lobogó. In *Pirkadása a magyar égnék. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szerk., bev. Halasi Andor. Budapest, 1959, Szépirodalmi, 42. p.
- ²⁸ „a »Pardon« gúnyos szösszenetei messzemenő rokonságot mutatnak olyan írásokkal, amelyek Bangha Béla, Lendvai István vagy akár Kádár Lehel nevével jelentek meg [...] Kállay Miklós is bizonyíthatóan dolgozott az Uj Nemzedéknek [...], amikor Kosztolányi e lap rovatvezetője volt.” Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*. Pozsony, 2010, Kalligram, 171. p. Milotay közreműködését – stílusa ismeretében – nem tartom valószínűnek. Lásd pl. Milotay István: *Tíz esztendő. Cikkék, kortörténeti jegyzetek 1914–1924*. Budapest, 1924, Pallas. A szerzőség kérdéséhez lásd még Réz Pál: Kosztolányi, a hírlapíró. In uő: *Kulcsok és kérdőjelek*. Budapest, 1973, Magvető, 100. p.
- ²⁹ Lásd bővebben Bíró-Balogh Tamás: A Pardon-rovat történetéhez. In uő: *Mint aki a sínek közé esett. Kosztolányi Dezső életrajzához*. Budapest, 2014, Equinter, 72–73. p. Lengyel András: Egy s más az Uj Nemzedék Pardon rovatáról. In uő: *A mindennapok szemüvegkészítői. Sajtótörténeti tanulmányok*. Budapest, 2013, Nap, 166–169. p.
- ³⁰ Göndör: Pardon! Kosztolányi Dezsőné kalandjai... I. m. 6. p.
- ³¹ „A felelős szerkesztő [...] sajtát ízlését viszi bele az újság minden egyes közleményébe. [...] csak az ő szankciója adja meg az egész újságnak az imprimatur-t.” Szomaházy István: *Az újság. A hírlapírás műhelyéből*. Budapest, 1893, Pesti Napló, 20. p.
- ³² „szó [volt] arról, hogy Milotay kiválik az Uj Nemzedék-től, ahol nem engedték érvényesülni, [...] nem volt semmi szava a lapnál, mindent Bangha csinált.” Göndör: Pardon! Kosztolányi Dezsőné kalandjai... I. m. 6. p.
- ³³ Lásd Klestenitz Tibor: Sajtó, felekezeti politika. A Központi Sajtóvállalat első éve. 1919–1922. *Múltunk*, 2009/3. 179. p.
- ³⁴ Lám Frigyes levele Babits Mihálynak, [Győr, 1918. jan. 18.]. In *Babits Mihály levelezése. 1916–1918*. S. a. r. Majoros Györgyi – Tompa Zsófia – Tóth Máté. Budapest, 2011, Argumentum, 183–184. p.
- ³⁵ Cholnoky László: A perzsákok és a vakondokok. In uő: *Búzakalász. Novellák, publicisztikák. Zsidó tárgyú novellák zsidó kulturális térben*. Összeáll., jegyz. Kőbányai János. Budapest, 2016, Múlt és Jövő, 391. p.

- ³⁶ Klestenitz: Sajtó, felekezett... I. m. 173. p.
- ³⁷ Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eozmetörténeti tanulmány.* Budapest, 2012, Osiris, 73. p.
- ³⁸ Lásd még Gyurgyák: *Magyar fajvédők...* I. m. 73. p.
- ³⁹ Bangha Béla: A magyar katolikus sajtó kérdése. *Magyar Kultúra*, 1917. márc. 20. 251. p. Lásd még uő: *A katolikus sajtó szolgálatában.* II. köt. Budapest, [1943], Szent István Társulat, 116. p.
- ⁴⁰ Lásd bővebben Bangha: *A katolikus sajtó...* I. m. 111. p.
- ⁴¹ Lásd még Gyurgyák: *Magyar fajvédők...* I. m. 78. p.
- ⁴² Bihari Péter: *1914. A Nagy Háború száz éve...* I. m. 386. p.
- ⁴³ Gyurgyák: *Magyar fajvédők...* I. m. 74. p.
- ⁴⁴ Szegedy-Maszák: *Kosztolányi...* I. m. 171–172. p. Lásd még Bangha Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység.* Budapest, 1920, Szent István Társulat.
- ⁴⁵ Takáts József: Elváló nyelvhasználatok: politikai beszélés Magyarországon az I. világháború után. In *Az első világháború következményei Magyarországon.* Szerk. Tomka Béla. Budapest, 2015, Országgyűlés Hivatala, 175. p.
- ⁴⁶ Pl. „Épen elég pech neki, [...] hogy beleesett Reb Mayer Lipták unokájának lapjába, ahol mint vértanut mutogatják a faji ügyekért lelkesedőknek.” [Lendvai István?]: Pardon... A vértanu. *Új Nemzedék*, 1920. nov. 25. 2. p. „Ezek a jelzők [...] azért zendültek meg a budapesti avarban, mert Kiss József hangosan és bátran Reb Mayer Lipták unokája méltóztatik lenni.” Uő: Széljegyzetek az irodalmi pajtáskodásról. Két dráma és három verseskönyv. In uő: *A harmadik Magyarország. Jólátok és tanulógok.* Budapest, 1921, Pallas, 39. p.
- ⁴⁷ Göndör: Pardon! Kosztolányi Dezsőné kalandjai... I. m. 6. p. „Ez a vallomás [...] alig leplezett dicsekvés, Kosztolányiné férje kreativitása bizonyítékeként hozza föl.” Lengyel: Egy s más az Uj Nemzedék... I. m. 159. p.
- ⁴⁸ Lásd pl. „Összeveszték hárman: egy »demokrata« képviselő (Pollacsek, szül. Pető Sándor), egy ujságíró (Fényes László) és egy szociáldemokrata író (Göndör Ferenc, azelőtt Krausz Náthán). Amint ilyenkor történni szokott, többi közt kegyetlen őszinteségekkel is traktálták egymást. [...] Mi] tisztában vagyunk a felelettel az egyikkel s a másikkal szemben is.” Bangha Béla: Őrtüzek. 1913–1916. Őszinte odamondogatások. In uő: *A katolikus sajtó...* I. m. 379–380. p. (I. köt.) A KD belső munkatársi státusza idején megjelent Pardon cikkeket lásd [Bangha Béla]: Pardon... „Tűzzel-vassal”. *Új Nemzedék*, 1921. jún. 24. 2. p. [Uő]: Pardon... A haza minden előtt. *Új Nemzedék*, 1921. jún. 24. 2. p. Uő: Őrtüzek. 1921–1923. „Tűzzel-vassal”. In uő: *A katolikus sajtó...* I. m. 385. p. (I. köt.) Uő: Őrtüzek. 1921–1923. A haza minden előtt. In uő: *A katolikus sajtó...* I. m. 385–386. p. (I. köt.)
- ⁴⁹ A KD munkaviszonya idején megjelent utolsó Pardont lásd [Szerző nélkül]: Pardon... Megbízható tanítók. Baltázár. *Új Nemzedék*, 1921. aug. 20. 2. p.
- ⁵⁰ Lásd Szabó László: Az Uj Nemzedék olvasóihoz. *Új Nemzedék*, 1922. febr. 19. 1. p.
- ⁵¹ [Szerző nélkül]: Páter Bangha hazaérkezett. *Új Nemzedék*, 1922. febr. 2. 1. p.
- ⁵² [Bangha Béla?]: Pardon!... Osztrák mintára! Kakasviadal. *Új Nemzedék*, 1922. márc. 18. 2. p. Az ezt követő glosszák megjelenési dátumai pl. 1922. márc. 21., 22., 23., 24., 25., 29., ápr. 19., 23. 30., máj. 7., 10., 11., 16. A 30-as évekből lásd pl. [Szerző nélkül]: Pardon!... Mit szólnak hozzá? *Új Nemzedék*, 1932. márc. 1. 3. p. A szöveg KD-t is említi, a Magyar PEN Club botrányával kapcsolatban.
- ⁵³ [Kosztolányi Dezső és Nyigri Imre nyilatkozatai]. *Népszava*, 1929. aug. 14. 8. p.
- ⁵⁴ Pl. „»Eleink« – így nevezik egyszerűen a Conti-utcában Weltner, Pogány-Schwartz, Göndör-Krausz hátvédei és fajsorsosai Petőfit, Kossuthot, Jókait, Táncsicsot, Vasvárit [...] törvényes elődeinek tekinti azokat a naiv és magyar forradalmárokat, akik álmukban sem gondolták, hogy [...] a nemzet védelmi fegyverét valamikor majd szuronyul fordíthatják a nemzet mellének olyan »utódaik«, akiknek pogány-józsefi orrát [...] Barabás Miklós még nem portretirozta.” [Lendvai István]: Pesti Kis Fűrés. „Eleink”. *Nemzeti Újság*, 1920. szept. 29. 3. p.
- ⁵⁵ [Göndör Ferenc?]: Pesti kis fűrés. *Az Ember*, 1920. okt. 3. 10. p.
- ⁵⁶ „Egyre sürűbben hallatszik a tuloldalról, hogy pardon. Ezt a kis szót uri emberek akkor szokták elmondani, mikor véletlenül valakinek a lábára léptek, [...]. Ők ellenben azután rebegik el, miután [...] nem sikerült megfojtani az áldozatukat.” [Kosztolányi Dezső?]: Pardon... Az ő etikettjük. *Új Nemzedék*, 1919. dec. 18. 3. p.
- ⁵⁷ „Ugy képzeljük, hogy a szerkesztőségnek gyűjteménye van Achilles-sarkokból s ezeket a sarkokat délután öt óraker, amikor a kollégák összegyűlnek, átadják egy mérgezett tollunak, már azokéit az Achillesekéit, akik éppen aznap a kurzus Hektoraival szembenállnak.” + +: Egy jó vezércikk. *Bécsi Magyar Újság*, 1920. márc. 27. 3. p.
- ⁵⁸ [Szerző nélkül]: Pardon... Páris vagy Budapest? *Új Nemzedék*, 1920. jan. 21. 5. p.
- ⁵⁹ Lásd [Kosztolányi Dezső?]: Pardon... Körbe-körbe. *Új Nemzedék*, 1921. febr. 13. 2. p.
- ⁶⁰ Gyurgyák: *Magyar fajvédők...* I. m. 177. p.
- ⁶¹ Lásd pl. Lendvai István: Farsang. Molnár Ferenc legújabb színműve. In uő: *A harmadik Magyarország...* I. m. 24–33. p. Uő: Szomoró Dezső Császáridillje. In uő: *A harmadik Magyarország...* I. m. 54–60. p. A színházakhoz lásd még a következő két cikk áthallásait: [Lendvai István?]: Pardon... A Tanitónő. *Új Nemzedék*, 1919. okt. 5. 3. p. Sárvári. [Lendvai István?]: A tollkufárok. Írók, akiket a diktatura fizetett. *Gondolat*, 1919. okt. 16. 19. p.
- ⁶² „elégedetten állapítjuk meg, hogy kulturdifferenciálódott pesti stílusunk prestige-ét immár semmi sem destruálja. Végre elértük, hogy egyetlen magyar szó se revelálódik benne. [...] A csehek husz fillér büntetést fizettetnek minden magyar szóért. Bocsánat – azaz pardon! –, a pestiek mentesek maradnának a büntetéstől, mert ők már feldara-

- bolták nyelvünket is – egyik a latiné, másik a németé, harmadik a franciáé, negyedik az angolé –, a Csonkamagyarország szavait is megcsonkították.” [Kosztolányi Dezső]: Pardon... Nyelvünk csinósítása. *Új Nemzedék*, 1921. jan. 25. 2. p.
- ⁶³ KD levele Zolnai Gyulának, Budapest, 1920. dec. In Kosztolányi: *Levelek – Naplók...* I. m. 449–450. p. Lásd még Zolnai Gyula: A nyelvtudományi műnyelv és az idegen szók kérdéshez. *Magyar Nyelvőr*, 1920/nov.–dec. 136–142. p.
- ⁶⁴ Gyurgyák: *Magyar fajnédők...* I. m. 30–32. p. Lásd még Ablonczy Balázs: Bethlen István és Teleki Pál konzervativizmusa. In *A magyar jobboldali hagyomány. 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Budapest, 2009, Osiris, 174–175. p.
- ⁶⁵ [Szerző nélkül]: Pardon... *Egyenlőség. Új Nemzedék*, 1921. jún. 5. 3. p.
- ⁶⁶ Gyurgyák: *Magyar fajnédők...* I. m. 172. p.
- ⁶⁷ [Szerző nélkül]: Pardon... Vázsonyi bá' az ekeszarvánál. *Új Nemzedék*, 1919. nov. 2. 4. p.
- ⁶⁸ Szegedy-Maszák: *Kosztolányi...* I. m. 160–161. p.
- ⁶⁹ [Kosztolányi Dezső]: Pardon... Az olló. *Új Nemzedék*, 1921. júl. 31. 5. p.
- ⁷⁰ [Szabolcsi Lajos?]: Az olló. *Egyenlőség*, 1921. aug. 6. 9–10. p.
- ⁷¹ Lásd még [Szabolcsi Lajos?]: A colonne. *Egyenlőség*, 1921. aug. 20. 3–4. p.
- ⁷² [Szerző nélkül]: Az új antiszemiták helyébe a régiek jönnek. *Egyenlőség*, 1921. okt. 8. 9. p.
- ⁷³ Lásd [Szerző nélkül]: Zsidó kulturmatiné a Lipótvárosban. *Egyenlőség*, 1920. nov. 20. 9. p.
- ⁷⁴ *A rossz orvos* első kiadásában a „Szabolcsi Lajosnak hű szívvel” bejegyzés szerepel, míg *A véres költő* első lapjain „Szabolcsi Lajosnak régi szeretettel” olvasható. Lásd Lőrincz: Kosztolányi Dezső és az *Egyenlőség...* I. m. 70. p.
- ⁷⁵ „Apámhoz elég sűrűn jártak írók, tudósok (általa ismertem meg például Karinthyt, Kosztolányit, Móricz Zsigmondot).” Keserűség és derű. Beszélgetés Szabolcsi Miklóssal. (1921–2000). In *Pályák emlékezete. Szirák Péter beszélgetései irodalomtudósokkal*. Budapest, 2002, Balassi, 53. p.
- ⁷⁶ [Szabolcsi Lajos?]: Kosztolányi Dezső és az *Egyenlőség*. *Egyenlőség*, 1936. nov. 5. 4. p.



A témakör részletes kidolgozását lásd
Arany Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete*.
Budapest, 2017, Osiris.

Várható megjelenés november-december folyamán.